

VINORODÁ JIŽNÍ MORAVA

SPECIALIZOVANÁ MAPA S ODBORNÝM OBSAHEM

Výzkumná aktivita:

Realizováno v rámci projektu „Vinohradnictví a vinařství pro zachování a obnovu kulturní identity vinařských regionů na Moravě“ (DG16P02R017).

Předkládající organizace:

Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta, Valtická 337, 691 44 Lednice

Autoři:

Radek Sotolář, Martin Markel, Lukáš Štefl a kolektiv

Kolektiv:

Miroslav Havlík, Tomáš Kopta, Lucie Ragasová, Martin Brtnický, David Juříčka, Jan Winkler, Jindřich Kynický, Mojmír Baroň a Jiří Sochor

červen 2020

Odkaz na uložení výsledku:

Adresa uložení mapy pro zpracované modelové objekty

01 Vinorodá jižní Morava 6/1

https://uvv.zf.mendelu.cz/wcd/w-zf-uvv/projekty/sochor-dg16p02r017/jiznimorava/6_1.pdf

Popis metod a výsledků

<https://uvv.zf.mendelu.cz/wcd/w-zf-uvv/projekty/sochor-dg16p02r017/jiznimorava/popis.pdf>

I. SYNTÉZA KARTOGRAFICKY NEBO PROSTŘEDNICTVÍM GEOGRAFICKÉHO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU (GIS) VYJÁDRĚNÝCH BODOVÝCH, PLOŠNÝCH, PROSTOROVÝCH A PŘÍPADNĚ I ČASOVÝCH INFORMACÍ (4D) A JEJICH SOUVISLOSTÍ

Materiál a software.

Základním prostředím pro tvorbu výstupů je geografický informační systém ArcGIS 10.4.1 for Desktop od firmy Esri (dále jen ArcGIS). Součástí ArcGIS jsou aplikace ArcMap a ArcCatalog umožňující vytváření, analýzy a tisk map, jejich správu, tvorbu a organizaci. Dále disponuje tento systém sadou nástrojů ArcToolbox pro správu a analýzu geografických dat.

Použitý datový model:

Celý model vychází ze základní stavební jednotky geografického informačního systému tabulky (tzv. shapefile). Pro potřeby této práce jsou využity dva typy tabulek: bodová (point shapefile) a plošná (polygon shapefile). Všechny použité tabulky používají souřadný systém Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK) / Krovak East North, kód EPSG 5514.

Podkladovou vrstvu tvoří Topografická mapa České republiky, která byla vytvořena na základě vybraných prvků databáze ZABAGED s použitím mapového klíče Esri Topographic Basemap.

Základními vektorovými vrstvami výsledné mapy jsou hranice prostorového členění předmětných katastrů vinařských obcí, včetně jejich viničních tratí.

II. CÍLE SPECIALIZOVANÉ MAPY S ODBORNÝM OBSAHEM

Cílem této specializované mapy bylo zachytit „terroir“ vinařských obcí jižní Moravy, dále popsat typy sklepů a lisoven, včetně typů vinařských lisů a zachytit místa, kde se dochovaly. Cílem výzkumu terroir moravských vinic a vín bylo poznat jejich historickou kvalitu. Takové zadání vychází z teze, že jevy dlouhého trvání jsou určujícími faktory, které ovlivňují charakter vína a dle „dijonské školy“ (Labbé, García) sem patří i společensko-hospodářské struktury. Dalším dílčím cílem výzkumu bylo zaměřit se na vinohradnické a vinařské objekty v jejich původní podobě v počátcích výstavby. Stanovit jejich typologii na základě fáze vzniku a postupného rozvoje, který dosud nebyl ovlivněn komerčním rozvojem vinařství zaměřeným na vinařskou turistiku a ubytování.

III. PRO DOSAŽENÍ VÝSLEDKŮ UPLATNĚNÝCH V N-MAP BYLY POUŽITY TYTO POSTUPY A METODIKY:

(1) Základem výstupů byly četné terénní práce, neboť vytčené území se velmi dynamicky mění v čase. Údaje z terénního mapování byly zaznamenány pomocí GIS aplikace mapového portálu, využívající katastrální mapy, letecké mapy, ZM10 – ČÚZK (Český úřad zeměměřický a katastrální) a GPS navigaci.

Vzhledem k současnému prudkému rozvoji vinohradnictví a vinařství již není v mnoha případech možné sledovat původní stavební kulturu jednotlivých míst s vinohradnickou a vinařskou tradicí. Komerční vinařství v kombinaci s podporou turistického ruchu a cílené snahy poskytovat zájemcům i možnost ubytování na daném místě je zcela v rozporu s původní stavební tradicí. Jednotlivé objekty pak majitelé upravují často bez jakékoliv snahy dodržet nepsaná pravidla pro místní stavební tradici či udržet alespoň náznakem původní objekty v jejich přirozené podobě, která stvořila fenomén vinohradnických uliček a areálů. Z tohoto

důvodu bylo nutné využít především dostupných starých etnografických výzkumů z období před rokem 1989, ideálně z I. pol. 20. Století (konkr. Frolec, 1966, 1974 a 1984; Matuszková a Kovářů, 2004; a Markel, 2013). Důležitým zdrojem byly také historické fotografie z obecních a soukromých archivů, fotodokumentace obecních kronik či studium obecních monografií a další odborné či vlastivědné literatury. Rešerše internetových zdrojů s uveřejněnými historickými fotografiemi je dnes také ve své vypovídací hodnotě platným historickým zdrojem. Významným pramenem bylo také využití Indikačních skic stabilního katastru z I. pol. 19. století, které vypovídaly o orientaci původních vinohradnických objektů vůči přístupové komunikaci, které v pozdější době daly základ vinohradnickým a vinařským areálům. Indikační skici stabilního katastru nám však zároveň podávají informace o použitém stavebním materiálu - pálená cihla/nepálená cihla či nabíjená stěna apod.

(2) Pro poznání kvality a hierarchie vinic a vín byla studována data katastrů ze 17. až 19. století uložená v Moravském zemském archivu v Brně a Dolnorakouském zemském archivu v Sankt Pölten. Šlo především o fondy D1 lánové rejstříky, D4 tereziánský katastr, D6 josefinský katastr, D7 matriky pozemkového výnosu a D8 vceňovací operáty katastru stabilního, resp. františkánského, jehož záznamy pro Valticko jsou uloženy právě v Rakousku.

Materie vceňovacích operátů ze 40. let 19. století ukázala, že metodika berního výpočtu odpovídá způsobům klasifikace francouzských a německých vinic z té doby a můžeme na základě analýzy dat o vinicích tyto klasifikovat. Slouží k tomu hodnota hrubého výnosu z jednoho jitra ve zlatých. Utvořili jsme statistiku těchto dat a převedli ji do mapového díla. Takto získané údaje pro všechny vinorodé obce Moravy na hladině historických katastrů jsme poté detailně analyzovali v pěti modelových regionech a úroveň poznání se zpřesnila na úroveň jednotlivých viničních tratí. Pro pochopení historického kontextu byla zkoumána minulost vybraných vinařských obcí a to jak z dostupné historiografické literatury, tak z archivních pramenů. Šlo o fondy velkostatků světských (fondy F) a církevních (fondy E) v Moravském zemském archivu. Sledována byla i dobová enologická diskuze ve starých učenecích dílech (17. až 19. století) a prvních odborných časopisech (18. a 19. století).

IV. POPIS DOSAŽENÝCH PŮVODNÍCH VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A VÝVOJE ZÍSKANÝCH NA PODKLADĚ VÝZKUMU URČITÉHO ÚZEMÍ, SEZNAM POUŽITÉ SOUVISEJÍCÍ LITERATURY

Východiska

Předmětný soubor map je dílčím výstupem projektu a má úzkou vazbu na další jeho aplikované výstupy. Představuje takto jednak samostatný výstup, ale současně je velmi cenná jeho vazba především na další výsledky projektu:

- Software Informační systém odrůd révy vinné <http://naki-vineyard.hfbiz.cz/#/>
- Markel, Martin, Weinbau und Weinerzeugung als Raum untertäniger Freiheit. Zur gesellschaftlich-ökonomischen Dimension des Terroir mährischer Weine, ISSN 0523-8587, Bd.57, Nr. 1 (2017), s. 148-164.
- Markel, Martin, Františkánský katastr jako pramen poznání kvality moravských vinic a vín. Prameny a studie, č. 63, roč. 2018, ISSN 0862-8483
- Markel, Martin: *Historické kořeny fenoménu sklepních uliček*. In: Sklepní uličky Jižní Moravy. Historie, památková ochrana, přítomnost. Brno: 2013.

- MARKEL, Martin, *Společensko-hospodářská dimenze terroir a poznání jeho historické hierarchie na Moravě*. Vinařský obzor, č. 4, roč. 111/2018, s. 214-218.
- Výstava Víno 6 regionů

Dosažené původní výsledky

1 Popis situace

V současných enologických rozpravách a v praktické vinařské politice se zdůrazňuje koncepce terroir, která nabízí vínům autentický, nezaměnitelný charakter. Proto také vznikají různé iniciativy rajonizující moravské vinice v rámci zatřídování vín dle předpisů VOC (víno originální certifikace). Tyto iniciativy ovšem jen těžce nalézají konsensus ohledně metodologie postupu, jak definovat ony vinohradnické rajóny a jak vytvořit obvyklý hierarchický systém. Stávající práce mají povytce technokratickou povahu a v zásadě vycházejí pouze ze zkoumání zemědělských a přírodních věd. Přitom právě francouzské zkoumání posunulo bádání v tomto směru dále a všímá si i lidských faktorů v historické perspektivě (tzv. "dijonská škola"). Náš výzkum tedy zcela unikátně navazuje na takový přístup a poprvé se snaží propojit enologický diskurs s historiografickým, resp. etnologickým. Byla vypracována historická klasifikace vinic a vín a jejich hierarchie a hledány korelace s projevy kulturní povahy jako jsou typy vinohradnických a vinařských staveb či lisů.

Rozměrné dřevěné vinohradnické lisy se ještě v polovině 20. století hojně vyskytovali jako poslední relikty tradičního vinařství 19. století ve vinohradnických objektech. V následujícím období však docházelo k jejich ničení. Přitom nešlo jen o zánik těchto lisů z důvodů jejich špatnému technickému stavu. Řemeslné zpracování i kvalita použitého materiálu jim zaručovaly mnohem delší životnost. Na vině bylo především nahrazení výkonnějšími a prostorově méně náročnými železnými lisy. Jen sporadicky byly tyto lisy ještě využívány ve 20. století. Postupně však docházelo k jejich likvidaci a rušení nejčastěji bohužel rozřezáním na palivo. Základní metodou tedy byl ověřovací výzkum a snaha o dohledání lisů, jejich lokalizaci v místě, přesun ze samotné lisovny na veřejné prostranství sklepního areálu apod. V několika případech se podařilo rozšířit a zpřesnit původní výzkum Václava Frolce a Jana Petráka. Naopak se bohužel nepodařilo již mnohé dříve popsání lisy bohužel dohledat. Kromě terénního výzkumu byly využity i další zdroje. Kromě místních monografií a zdrojů historických fotografií bylo k lokalizaci možné často využít reprezentativní fotogalerie jednotlivých vinařství, pro které se stal starobylý dřevěný lis symbolem a dokladem historické tradice.

Předmětem zvýšeného zájmu ve specializované mapě Vinorodá jižní Morava: je historické zachycení excelentních katastrů jihomoravských měst a obcí z pohledu terroir (1840), včetně zobrazení různých typů vinařských staveb a doplnění o historické vinařské lisy dochované v současnosti.

2 Obsah speciální mapy

Výkres č. 6/1 speciální mapy zachycuje vinorodou jižní a jihovýchodní Moravu ve 40. letech 19. století v situaci počátečního útlumu viničních ploch v zemi. Tím se ukazují krizové regiony, kde výnos vinic (počítal se z úrodnosti půdy a ceny prodáváného vína, tedy dle standardu francouzské a pruské berní správy) byl nejnižší a přecházel do lokalit, kde již vinohradnictví zaniklo. Jde o regiony s nízkým potenciálem prestižních vín, nicméně zároveň umožňuje najít hranice těchto specifických regionů (Pohořelicko, Krumlovsko, Vyškovsko, Podluží). Vedle toho vidíme hlavní masu moravských vinic se standardním terroir a typickým moravským vínem (Brněnsko, Mikulovsko, Hustopečsko, Uherskohradištsko). Nápadně pak vystupují dvě uskupení nadprůměrných vinic: v údolí Moravy na Bzenecku opírající se o úpatí Chřib a na Strážnicku krytém pohořím Karpat. Druhým excelentním regionem je pak jižní Znojensko, kde je i největší koncentrace vynikajících vinic (Strachotice, Suchohrdly, Jaroslavice,

Šobes). Ukazuje se i korelace mezi regiony s nadprůměrnými či standardními výnosy a reprezentativností vinohradnických staveb.

3 Historický popis zájmových katastrů vinařských měst a obcí jižní Moravy, včetně vyjádření jejich kvality, tzv. terroir, dle Stablního katastru z první poloviny 19. století

Při bádání o dějinách moravského terroir byly studovány fondy Moravského zemského katastru (BD1 gubernium, E57 premonstráti Louka, F53 velkostatek Jaroslavice, lánové rejstříky, D4 tereziánský katastr, D6 josefínský katastr, D7 matriky pozemkového výnosu, D8 vceňovací operáty). Byla získána data, která se dochovala pro většinu zkoumaných obcí (ve fondu D8 chybí údaje o Popicích, Pavlově a Valticích).

Koncepce terroir pracuje s tezí, že originalita a autenticita vína – čili hodnoty, které daný nápoj významně odlišují od jiného - souvisí s podmínkami, kde a jak vznikají. V užším slova smyslu terroir vnímáme skrze faktory povahy přírodní a technologické, v širším slova smyslu ovlivňují charakter a styl vína i faktory společenské, hospodářské a kulturní. Obé se vzájemně ovlivňuje. Proto se také při klasifikaci vinic a vín hledá metoda, jak oba základní pilíře (přírodní a společenský, tedy vinici a vinaře) objektivně popsat a vyjádřit. Klasické klasifikace (1855 v Bordeaux, resp. Médocu, pokus 1861 v Burgundsku) hledaly klíč v hodnotě prodáváného vína, neboť se v ní odrážela kvalita vinohradu (podloží, půda, standardy a výkyvy klimatu a počasí, vodní a tepelné poměry, druh révy a způsoby jejího pěstování) i kvalita vína, která právě vychází také z charakteru společensko-hospodářských a kulturních struktur, v nichž vinohradníci a vinaři působí. Analyzujeme-li metodu klasifikace v Bordeaux či Burgundsku a porovnáme-li ji se způsobem ohodnocení vinic pro berní účely v tzv. stabilním katastru z první poloviny 19. století v habsburské monarchii, zjistíme, že se jedná o shodný princip. Tak se data z vceňovacích operátů stabilního katastru stávají pramenem pro poznání kvality a hierarchie moravských vinic a vín. K jejich vypovídací hodnotě přispívá i fakt, že pracovaly s ohodnocením vín v dlouhém časovém úseku. Hrubý výnos dané vinice (nebo její části) ohodnocoval v 50letém průměru jak přírodní podmínky, v níž se pozemek a na něm pěstovaná kultura nacházely, tak reflektoval i způsoby hospodaření a obchodování s vínem. Neopomíjel přirozeně ani pověst vína. Navíc vceňovací operáty zachycují sociální stratifikaci obce a ekonomické struktury.

Jedním z klíčových fenoménů současných enologických diskuzí a bádání je bezpochyby koncepce terroir. Tento přístup vychází z premisy, že (neopakovatelný a nepřenosný) charakter vína (ale i jiných nápojů a potravin) je dán faktory, které se váží k danému místu a způsobu produkce. Sémantika francouzského termínu terroir, jež přešel do ostatních jazyků včetně češtiny, napovídá, že nelze toto slovo zužovat pouze na půdu (resp. stanoviště révy vinné), neboť v sobě nese i významy jako rodná hrouda, původ či kraj. A již jen proto se vzpírá jednoznačné a všeobecně přijímané definici. Je zřejmé, že kombinuje faktory povahy přírodní a lidské a tudíž se setkáváme s různými definicemi terroir vín. Od definicí rázu biotechnického, přes právnícké až po filosofické. Na jedné straně tak stojí mnohdy utilitaristické vidění přírodních a zemědělských věd soustředících se na exaktní fakta jako je složení půdy, geologické podloží či klima. Naproti tomu disciplíny společenskovední upírají svoji pozornost na roli člověka a zdůrazňují jeho stěžejní postavení v celém procesu pěstování révy vinné a školení vína. Již italský historik kultury stravování M. Montanari zdůrazňuje, když interpretuje text svatého Augustina, že právě až lidská práce – symbolizovaná lisem - učiní z hroznů révy víno. Obecně panuje shoda na tom, že terroir je utvářen celým řetězcem faktorů: povaha horniny, charakter půdy, krajinná kompozice, klima, roční průběh počasí, druh révy, člověk. Zastánce významu lidského faktoru nenalzáme však jen u reprezentantů společenských věd. Vůdčí osobnost koncepce terroirových vín v Německu, renomovaný vinař (a filozof) Reinhard Heymann-Löwenstein, obrací svoji pozornost na roli člověka a terroir vidí jako „komplexní systém potkávání se člověka s vinohradem, révou a kulturním dědictvím“. Člověk, vinohradník, vinař zde není jen režisérem přírodních daností, nýbrž i komponentem charakteru vína. Pregnantně tuto pozici vystihuje anglický filosof Roger Scruton, když se vyznává, že pod pojmem terroir „...nemyslím jen fyzikální směs vápence, ornice a prsti. Já jsem půdu chápal tak,

jak by ji popsal Jean Giono, Giovanni Verga nebo D. H. Lawrence – jako kolébku vášní, dějiště dramát a sídlo místních bohů.“ A právě v tomto bodě vstupuje historiografie do enologického diskurzu, byť i zkoumání minulosti vinohradnictví a vinařství je nahlíženo různými aspekty. Pro enology formované přírodními či zemědělskými vědami jde především o „zajímavé poznatky“, jimiž by se vyztužila měření a vážení různých přírodních faktorů. Za příklad uvedme slova respektovaného českého enologa Viléma Krause, jemuž je historie rozpoznáváním „jedinečné kvality význačných terroir“. Naše pojetí terroir však nezkoumá jen minulost vinice a technik práce ve vinohradě a ve sklepě, nýbrž i historii vinohradníků a vinařů. Již zmiňovaný R. Scruton tento přístup poeticky formuloval tak, že „každý akr půdy ...čerpá své vlastní živiny z historie, v níž se střídali světci i hříšníci“. Rozšiřuje tedy spektrum požitků z vína o znalosti historie: „Slepé ochutnávky předpokládají, že víno je určeno výhradně smyslům a že znalosti nehrají při jeho hodnocení žádnou roli. Názor, že víno lze posoudit pouze podle jeho chuti a vůně, se podobá přesvědčení, že posoudíte báseň v čínštině jen podle toho, jak zní, aniž byste rozuměli jazyku. A stejně jako slova znějí jinak tomu, kdo zná jejich smysl, i vína chutnají jinak, když si je dovedeme situovat v místě a čase.“

Základní teze našeho výzkumu terroir moravských vín o stěžejním významu lidských, potažmo společenských faktorů na charakter vína pracuje s konceptem zkoumání minulosti společenských, hospodářských a kulturních struktur moravského vinohradnictví a vinařství. Právě ono Scrutonovo situování v čase a prostoru je prostředkem k nalézání autenticity daného vína a tím jej staví do protikladu k produktům vinohradních latifundií a průmyslového vinařství. Již citovaný R. Heymann-Löwenstein zastává koncepci terroir coby antitezi unifikovaným a prvoplánovým produktům industriálního vinařství. To staví pojem terroir do blízkosti termínu tradice a historiografie tak na tomto poli bádání identifikuje charakteristické rysy v minulosti moravského vinohradnictví a vinařství, které by byly inspirací současných enologických debat a přístupů.

Nejde jen o zmíněné společensko-hospodářské struktury, nýbrž i o jevy dlouhého a krátkého trvání, o „velké a malé“ příběhy. Za dlouhodobý jev považujeme fenomén svobody, která vycházela z charakteru pozemkové držby vinic ve feudálním řádu. Velkým formativním příběhem nám pak je proces zeselštění vinařství (polovina 17. až počátek 19. století), který charakterizují vinohradní minifundia rodinných hospodářství a fenomén sklepních uliček. Takto zformovaná struktura moravského vinohradnictví a vinařství se poté ocitá pod tlakem imperativů kapitalistické ekonomiky a státního socialismu. Tato dichotomie struktur tradičních a industriálních, které inklinují ke koncentraci vlastnictví (lhostejno zda privátního nebo státního) a produkce, představuje další velký příběh oboru v posledních téměř dvou stech letech. Nastíněné velké příběhy moravského vinařství pak doplňuje mozaika malých příběhů odehrávajících se v souřadnicích lokálních reálií.

Umístění vína, vinice a vinaře na konkrétní místo v daných časech se děje formou vyprávění, jež doplňuje smyslovou degustaci vína. Souhrn velkých a malých příběhů konstituuje mýtus, který si vinaři předávají a který je tak prvkem identity vinařské komunity. Bez sdílených příběhů se společná identita vytváří jen obtížně a tak historiografie svým zkoumáním minulých jevů, struktur, kontinuit a diskontinuit přináší vyprávěné znalosti i do společenství vinohradníků, vinařů a konzumentů vína.

Jako je vyprávění historiků ozvěnou jejich současnosti, tak se přirozeně proměňují i ony velké příběhy. Dosavadní syntetické práce o minulosti moravského vinařství, ať již historiografické či etnologické, uchopovaly materii znalostí o oboru na Moravě vesměs pozitivisticky, aniž by svá podání rámcovaly do enologických diskurzů. Ta se soustřeďovala na hledání počátků (v tomto směru je oblíbený „římský mýtus“), sčítala rozlohy vinic v zemi nebo vtěsňovala moravské vinařství do krunýře českého národopisu. Odhlédneme-li od lokálních monografií, které vnímaly kvalitu vinic v izolovaném rámci jednotlivých obcí, zaobíraly se klasifikací vinohradů spíše práce zemědělských věd. Jejich třídění vinic ovšem postrádalo informace o minulosti a preferovalo exaktně dosažené informace o fyzických, chemických a přírodních vlastnostech stanoviště.

Takový přístup byl ideálem prvních československých enologů, kteří v polovině 30. let 20. století reflektovali francouzskou diskuzi ohledně ochrany a garantování původů vín, tedy

konceptu terroir. V československém prostředí byl nositelem konceptu terroir přední moravský enolog Albert Stummer, který působil za první republiky ve Znojmě a v Mikulově. Právě v roce 1935 se připravoval první poválečný vinařský kongres a vrcholila debata o novém vinařském zákoně, který by nahradil stále platné c. k. zákonodárství. Již od počátku 30. let Stummer navrhoval vymezit „uzavřené vinařské oblasti“ (Weinbaugebiet), v jejichž koncepci rezonoval francouzský přístup terroir. Stummer tento pojem převáděl do němčiny jako „Lebensgemeinschaft“, společenství révy s faunou a flórou vinice. Mělo jít o soužití rovnocenných partnerů, které by přinášelo skvělá vína, a ne o vztah hostitele a parazita. Přestože se Stummer soustředil výhradně na přírodní faktory (vedle viniční fauny a flóry bere ještě v potaz klima), odráží se v jeho pojmu meziválečný společenský diskurs sudetských Němců. Jejich meziválečná frustrace hleděla skepticky na jedince a jeho práva a do popředí se dostávaly kolektivistické stavovské myšlenky národního společenství. Promyšlení koncepce terroir je tedy ve svých moravských počátcích přirozeně ovlivněno společenskou atmosférou na vinorodé německé jižní Moravě, kde mezi rolnickým obyvatelstvem silně rezonovaly ideje konzervativního stavovského uspořádání O. Spanna. Výše zmíněné preferování exatních dat vedlo Stummera k razantnímu požadavku, aby po vymezení „původních“ viničních tratí bylo striktně zakázáno mimo ně vysazovat révu vinnou. Technokratické vidění světa přispělo i k formulování metody ohraničování, při němž „...by musely být rozhodující jen technické základy, ale v žádném případě ne historicky utvářené vzpomínky“. Ono přesvědčení, že kvalitu vinice a potažmo vína, resp. jejich parametry lze změřit a zvážit, doznávalo od poloviny 20. století značného ohlasu. Zároveň se však hospodářsko-spoločenský vývoj ubíral směrem, kterému byla kvalita vína lhostejná. Hospodářská politika německého (1938-1945) i českého (1945-1948) nacionálního socialismu, stejně jako etatizace oboru v 50. letech vedly k maximální koncentraci vinohradů a výroby vína a diskuze o terroir ustaly.

Deetatizace hospodářství po listopadu 1989 přinesla do moravského vinohradnictví a vinařství značnou dynamiku a v jejím rámci se pozvolna oživila idea terroir. V roce 2000 byly administrativně vymezeny viniční tratě a po vstupu do Evropské unie zesílila vinařská debata ohledně terroirových vín. Tentokrát si již však enologové uvědomovali význam znalostí o minulosti vinice. Citovaný Vilém Kraus sice přiznával historii jen vínům „vysoké kvality z význačných viničních hor- grand crus“, nicméně tyto význačné terroir si bez oněch historických znalostí nedovedl představit. Narážel však na stupeň poznání této problematiky: „Zatím není mnoho zpráv o tom, které obce se nejvíce proslavily kvalitou svých vín „ s tím, že „...zatím byla jen málo rozkryta tato problematika v místech, kde bylo převážně německé obyvatelstvo“. Snažil se nalézt metodu takového zkoumání a navrhoval mechanicky vytvořit soupis tratí „Stará hora“, které považoval za nositele vinic nejvyšší kvality. Zde přirozeně narážel na limity erudice přírodovědného vzdělání. Jak prokázal výzkum J. L. Bílého, toponymum „Stará hora“ se primárně váže na právní postavení vinohradu a nesouvisí s jeho kvalitou, může jít, ale nemusí o dobrou vinici. Do ztracena vyzněly i iniciativy z komunity enologů z přelomu prvního a druhého decennia 21. století, aniž by se shodly na postupech při stanovování kvality vinic a konstituování apelačního systému. Stabilní katastr a hierarchie moravských vinic a vín

Hodnota vinohradu, resp. produkovaného vína se od počátku vinohradnictví a vinařství coby ekonomicky relevantního oboru odrážela v pověsti daného vína. Jeho nomenklatura tradičně vycházela ze zeměpisného původu, ať již šlo o vinici, obec či region. Ona vyhlášená vína se přirozeně neřadila do žádných stupňů. Odhlédneme-li od prvních tří pionýrů klasifikace vín z 18. století (v Tokaji, Toskánsku a údolí Doura), které byly výsledkem výjimečných situací, objevuje se požadavek na systematickou klasifikaci až od 19. století. A to v souvislosti se vznikem homogenizovaných a centralizovaných národních trhů, které nahrazovaly síť trhů partikulárních. Národní trhy vyžadovaly informace o kvalitě produktu a hledaly jednotný přístup. Tento imperativ konvenoval i racionalistickému uchopování světa, které od 18. věku ovládlo evropské myšlení.

Souhrnné údaje o bonitě vinic a z nich prodávaného vína mohly primárně poskytnout berní výpočty státu. Právě v tomto prostředí se rodily katastrální klasifikace vinic. Zpočátku byly vinice hodnoceny ze svého výnosu, ale již v roce 1802 se objevuje v instrukcích k daňovému třídění vinic francouzského ministerstva financí idea, že největší výnos neznámá vždy

nejvyšší kvalitu a je tedy nutné stupeň kvality stanovit kombinací výnosu vinohradu a cenou prodaného vína. Tato cena tak představovala druhý komponent hodnocení produktu, což znamenalo, že tzv. „velká vína“ jsou velkými primárně díky velikosti svého trhu a ne nutně organoleptickými vlastnostmi. Ona skutečnost poskytovala výhodu oblastem napojených na mezinárodní obchod, jako byly Bordeaux či Porto. Cena vína pak byla rozhodujícím kritériem v prvním klasifikačním systému z roku 1855, který se týkal vín z Médocu. Z podnětu císaře Napoleona III. se tohoto úkolu zhostila obchodní komora v Bordeaux. Ta pověřila Unii nákupčích, aby na základě cen prodávaných vín za jedno století z jednotlivých médockých vinařství (chateaux) roztřídila jejich vína. Zrodil se tak systém tříd (classé) ve dvou řadách pro červená a pro bílá vína. Jak pak ukázal pozdější enologický výzkum, viniční usedlosti první třídy spojovaly obdobné geologické nuance regionu a jejich zařazení pomocí ceny vína korelovalo s přírodními podmínkami stanoviště.

Princip propojení výnosu vinohradu s cenou vína pro výpočet bonity vinice byl přijat také v Rakousku, když v roce 1817 nařídil císař František I. zahájení prací na novém katastru, který se nazývá v českém prostředí katastrům Stabilmím, neboť měl ambici stát se trvalým podkladem výběru pozemkové berně. Na Moravě byla data pro výpočet hrubého a čistého pozemkového výnosu komisionálně sbírána v první polovině 40. let 19. století a shromažďována ve vceňovacích operátech katastru (Schätzungsprotokolle). Moravské vinice mohly být v jednotlivých obcích roztříděny až do pěti bonitních tříd (Klasse) a to ve dvou řadách. Buď jako trvalá kultura (permanenter Weingarten) nebo coby střídavá kultura viniční a polní (Wechselweingarten). V jednotlivých katastrálních obcích, kde se réva pěstovala, tak nacházíme jeden nebo oba typy vinohradů (trvalé i střídavé) s různými počty tříd, mnohdy však byly pěstební podmínky natolik shodné, že mnohé obce vystačily s třídou jedinou.

Námi zkoumanou problematiku kvality terroir moravských vinic odráží hrubý výnos (Rohrertrag) vinice těchto berních bonitních tříd. Protože jejich stanovení vycházelo z kvality produkce, neodpovídá berní třídě konkrétní viniční trať (Ried). Jedna třída se může kryt s jedinou viniční tratí či s několika, nebo může být naopak jeden vinohrad zařazen do několika berních tříd. Jak jsme před chvílí předeslali, poznání kvality terroir vinice nese informace o hrubém výnosu, tj. o ceně hroznů a vína. Zkoumali-li bychom ekonomiku, resp. rentabilitu pěstování révy a prodeje vína, soustředila by se naše pozornost na čistý výnos (Reinertrag), při jehož výpočtu se odečítaly všemožné náklady produkce. Důležité je, že ceny byly vypočítávány z padesátiletého průměru z let 1774/1775 až 1824/1825 s tím, že pro daňové zatížení se má vycházet z cen nejnižších (!). Stejně jako v případě Bordeaux máme k dispozici údaje s velkou vypovídací hodnotou, byť se stabilní katastr nestal nikdy základem oficiální klasifikace rakouských, potažmo moravských vín.

Výnos viničního pozemku byl srovnáván jak uvnitř katastrálního území, tak i v obcích sousedních. Tak kupříkladu v Bzenci, jehož „víno je všeobecně známo pod názvem obce a počítá se k nejlepším v zemi“ a tudíž je „vyhledáváno ve všech provinciích, obzvláště v Brně, a lépe placeno než ostatní vína provincie“, nalézáme 2 třídy vinic a 2 třídy střídavých vinic s hrubým výnosem 63 a 56 zlatých z jitra ročně, resp. 44 a 39 zlatých z jitra. Pozemkový výnos tedy rozeznával v Bzenci (společně s osadou Olšovec) 4 berní viniční plochy. Při rozboru ceny prodávaného vína byla vyzvednuta jeho kvalita, komise opakovala označení „Bzeneckého“ (Bisenzer) jako „krále moravských vín“ a po porovnání cen vín ze sousedního města Veselí (4 zl. 30 kr. za vědro vína) a panství Kostelec (v roce 1824 4 zl. 24 kr. a na konci roku 1823 dokonce 6 zl. 24 kr.) se přikročilo ke stanovení ceny Bzeneckého. Zde ovšem komise upozorňovala na problém, že po provedené klasifikaci se dobré kvality dosahuje jen „v nejmenším dílu vinohradů“, kdežto v ostatních je o něco horší. Přesto však prodejci nabízejí i z těchto horších poloh víno jako Bzenecké a prodávají jej buď za stejné, nebo jen o málo nižší ceny než Bzenecké z poloh první třídy. Bzenecké víno, svými „obdivovateli bezvýhradně vyhledávané a nakupované“, rozdělila komise dle cen za vědro a s ohledem na nuance potencionálu vinic do tří pásem: nejlepší kvalita za 5 zl. 30 kr. (z 1/10 vinic), další za 5 zl. 10 kr. (z 5/10 vinohradů) a konečně za 4 zl. 40 kr. (ze 4/10 vinic). Výsledkem pak byla průměrná cena 5 zlatých za vědro vína. Závěrem byly ještě uvedeny ceny vína, dle kterých vybírala desátková (tedy dominium Bzenec a fara Bzenec) a horenská vrchnost (panství Bzenec) desátek a perkrecht a jejich průměr byl stanoven na 3 zl. 52 kr.

Od našeho bzeneckého exempla přejdeme ještě k údajům pro hodnocení vinic. Bylo popisováno jejich podloží, orientace a krajinná kompozice, vystavení větrům a dešti stejně jako jejich ohrožení zimními nebo jarními mrazy. Komise neopomíjely ani způsoby obdělávání či pěstované odrůdy révy vinné. Zaznamenáván byl prodej vína a jeho pověst. Nejčastěji se uvádí, že víno je vyšenkováno v místě nebo zároveň do obce přijíždějí obchodníci a hostinští a nakupují mrut, jež pak školí. Údaje vceňovacích operátů jsou vskutku komplexní a představují pramen par excellence pro zkoumání terroir moravských vín.

V první řadě nám srovnání hrubých výnosů umožňuje sestavit značně objektivní škálu dobrých a špatných moravských viničních poloh. Dle údajů stabilního katastru se réva vinná pěstovala na Moravě v 339 katastrálních obcích. Z toho se u 25 obcí nedochoval pramenný materiál (tj. u 7,4 %), čili zachovalost 94,6 % operátů znamená, že vypovídající hodnota je nesmírně vysoká. Chybějící údaje se týkají jen dvou regionů, Znojemska a v menší míře Mikulovska.

V dochovaných katastrálních obcích nacházíme 594 berních vinic a hrubý výnos se pohybuje v rozmezí od 12 do 75 zlatých z jitra ročně. Průměrný výnos činil 29,9 zlatých z jitra. Také medián se téměř shoduje s průměrem, když jsme jej spočítali na 29 zl. Rozložení počtu berních vinic dle pásem výnosu přináší následující tabulka:

Pásma hrubého výnosu a berní vinice dle františkánského katastru

pásmo výnosu ve zlatých	počet vinic (abs.)	počet vinic (%)
70-79	1	0,16
60-69	6	1,01
50-59	26	4,37
40-49	59	9,93
30-39	190	31,98
20-29	228	38,38
10-19	79	13,29

Vidíme, že největší masa moravských vinohradů, více jak dvě třetiny, osciluje nahoru a dolů do 10 zl. kolem průměru. Vinice s hrubým výnosem od 20 do 39 zl. produkovaly standardní moravské víno a nalézáme je víceméně rovnoměrně roztroušené po celé vinorodé jižní a jihovýchodní Moravě. Zřetelně pak dominují ve středu oblasti (Brněnsku, Hustopečsku, Mikulovsku a Kyjovsku) a na východě na Uherskohradištsku a Uherskobrodsku. Řekněme, že tyto hodnoty výnosu ukazují na typické moravské víno. Aritmetický pojem průměru přenášíme do jazyka enologie jako standard a typičnost a identifikujeme jím nejrozšířenější moravský terroir. Komise u těchto vinic vesměs – až na několik výjimek - poznamenávaly, že jde o víno „bez zvláštní pověsti“ a „prostřední kvality“, bez ohledu na geologické podmínky. Jde o regiony, které produkovaly rozhodující množství moravského vína, ať již pro vlastní spotřebu nebo pro obchodníky vínem a hostinské.

Obraťme pozornost k podprůměrným polohám. V první řadě se věnujme místům, kde vinice zanikly. Porovnáme-li tereziánskou a Františkovu fasi, vyvstane před námi pásmo od Ořechova a Rajhradu přes Pohořelicko po Slavkovsko. Na západě počínalo ono pásmo prstenci zaniklých vinic okolo Moravského Krumlova a Ivančic. Na východním okraji pak vystupuje tendence k zániku na Hodonínsku a v okolí Velké nad Veličkou. Jak tyto poznatky interpretovat? Ve 20. letech 19. století dosáhla rozloha vinic na Moravě svého historického maxima, matrika pozemkového výnosu z roku 1821 nás zpravuje o 51 792 jitrech vinic (cca 29 521 ha). Kulminace počtu vinic byla výsledkem procesu zeselštění vinařství a poskytnutí svobod poddanským vinařům za josefínských reforem. Ovšem již záhy nastává trend úbytku vinohradů v zemi a sumář stabilního katastru vykazuje 41 652 jiter (ca 23 762 ha) vinic, tedy o 19,6% čili celou pětinu méně než před dvaceti lety. Rentabilita vinic se stávala obtížně dosažitelnou právě v nejméně vhodných polohách a vceňovací operáty nás přivádí na jejich stopu.

V souvislosti s naší tezí o svobodě coby základnímu kulturnímu komponentu moravského vinařství však neopomeňme upozornit na fakt, že v oblasti prvních zaniklých vinic

moderní éry můžeme narazit na případ Těšan, kde byly vinice obnoveny v boomeru na počátku 18. století, když se poddaní stávaly hegemony oboru namísto měšťanů a vrchností. Podmínky, které jim vrchnost (brněnští dominikáni) dala, ale absolutně potíraly svobodný charakter vinic. Pokud tedy nebyla držba vinic svobodná, nemůže nás překvapit, že při prvních hospodářských komplikacích je vinohradní produkce opuštěna. Hospodářská efektivita se zde tedy kombinuje se společenskou a vlastnickou povahou vinic.

Okolo tohoto „pásma zmaru“ nacházíme i oblast podprůměrných poloh (nejnižší výnosy od 12 do 19 zl. vykazuje téměř šestina berních vinic). Na jeho jižní hranici v prostoru Divák, na severu na západním okraji Brna a u Bučovic. O čtvrt století později, na počátku 70. let 19. století vykazovaly na Moravě nejnižší ceny vinic soudní okresy Břeclav a Napajedla.

Poslední šestina berních vinic na Moravě připadá na polohy nadprůměrné, resp. excelentní. Desetina vinic s výnosy od 40 do 49 zl. buď korunuje tímto svým nadprůměrným terroir standardní vinařské oblasti (Křížová Brněnsku, Hrušovany n. J. či Mikulov svému regionu) nebo jsou součástí excelentních viničních poloh. Ty jsou vymezeny 5,5 % vinic vynášejících od 50 do 75 zl. Takové vinohrady s vysokým potencionálem terroir nalézáme ve dvou základních oblastech. Na jihozápadním Znojemsku a na Bzenecku. Ty jsou pak doplněny 3 ostrovy s osamělými skvělými vinicemi: Ivančice, Miroslavsko (obzvláště Hostěradice, resp. Míšovice a Lidměřice) a Strážovice na Kyjovsku.

Nejexcelentnější vinice Moravy dle františkánského katastru

katastrální obec	viniční tratě I. třídy	hrubý výnos I. třídy (zlat. z jitra ročně)	rozloha vinic všech tříd v jitrech
Strachotice	Waldberg (dnes Strachtotický vrch)	75	108
Ivančice město	Staré hory (Dolní a Horní), Špýry (Horní, Prostřední, Dolní a Zadní), Brninka	67	35
Suchohrdly u Znojma	Lange Vierteln, Quanten (dnes zaniklé)	65	98
Kuchařovice	Pod křížem (dnes téměř neexistující)	63	80
Bzenec	Prostřední hora, Maršálky, Starý hrad, Krefty	63	404
Jaroslavice	Marthal (dnes Na vinicích, lidově Motol)	61	136
Podmolí	Schobes (dnes Šobes)	60	21

Bzenecko je pás táhnoucí se na jihu od Strážnice na sever po Buchlovice. V nejširším místě tvoří okraje na západě Vracov, na východě Blatnice pod svatým Antonínkem. Skvělé polohy zde nacházíme v Bzenci, Polešovicích, Syrovíně a Boršicích. Hledáme-li nějaký diferenční znak, jímž by se takto vymezené Bzenecko odlišovalo od ostatní vinorodé Moravy, resp. prvotřídního Znojemska upoutá naši pozornost odrudová skladba zdejších vinic. Obecně se tehdy na Moravě produkovala směsná vína s tím, že dominantní roli hrál Muškater zelený (grüner Muskateler) čili Veltlínské zelené. Avšak na Bzenecku je veltlín uváděn coby minoritní, neboť jej zastíňoval Ryzlink (Riesling) a Trolínské (Lambert). Přirozeně ani zde nechybělo Sylvánské zelené (grüner Zierfandler). Převaha Ryzlinku a Trolínského nad Veltlínem je jistě tehdy charakteristickým rysem kraje okolo Bzence a Kyjova.

Oproti tomu na Znojemsku, v regionu s největší koncentrací excelentních viničních tratí, které se rozprostírají na úpatích Česko-moravské vysočiny před Znojmem a v údolí potoka Daníže mezi Šatovem a Jaroslavici, kraloval veltlín následovaný ryzlinkem. Mozaiku odrud pak v tomto kraji doplňoval Běl (Schrecker), Topolina (Mehlweiß) či Sylvánské zelené.

V bezprostředním okolí Znojma se nesmírně vysoce hodnotily polohy v Suchohrdlech, Kuchařovicích, Podmolí (čili vinice Šobes), Sedlešovicích, znojemských předměstích Novosadech a Dolním předměstím a Havraníkách. Metodou analogie, neboť právě zde se

potýkáme s výše nastíněnou nedochovaností pramenného materiálu, zjistíme, že na tyto tratě navazovaly vinohrady v Dobšicích či Popicích.

Prameny z tohoto vinohradnický špičkového regionu ovšem odhalují společensko-hospodářské limity využití přírodních podmínek a tedy i podíl lidského faktoru na terroir vína. Přestože držitelé vinic na znojemském Dolním předměstí, jimiž byli především znojemští měšťané, měli k dispozici kvalitní vinice (hrubý výnos z I. třídy zde činil 52 zl. z jitra ročně), vyškolení vína bylo vystaveno jistým hranicím. Na jednu stranu „...bylo víno dílem mícháno s lepšími kvalitními z jiných hor a prodáváno obchodníkům“. Odhaluje se zde obvyklý postup, kdy víno s lepší pověstí je nastavováno jinými hrozny, aby se dosáhlo většího množství lépe placeného. Jiná část vína z Dolního předměstí „byla producenty šenkována v malém ve svém přirozeném stavu a pro svůj sirnatý zápach, který je vlastní některým tratím, nebyla lehce prodejná“. Pokud bychom tedy očekávali snahu takový zápach skrýt v jiném víně, tradičně byl tento produkt šenkován v malém. To znamená, že jej primárně konzumovala rodina a okruh přátel a známých.

Ještě těžší osud čekalo víno s nejlepší pověstí ze Znojemska – Šobeské, které vyžadovalo 15ti až 20tileté zrání. Bylo produkováno vinohradníky z Podmolí a Hnanic a mlynářů z Devíti mlýnů. Hnaničtí vinaři však nebyli v stavu kvůli „špatným majetkovým poměrům“ dostat tomu, aby víno nechali tak dlouho ležet. To co příroda nabízela, potřeba živobytí korigovala a Hnaničtí svůj produkt prodávali obratem. Ne vždy je tak terroir člověkem uchopen ideálně, rozhodujícím se ukazuje ekonomický a sociální kontext.

Nejlepší vinicí Moravy byl Waldberg, který se ve Strachotických tyčil nad tokem Daníže, okolo něhož se podle stabilního katastru nacházely další excelentní vinohradní tratě, tedy v prostoru Jaroslavické pahorkatiny: v Jaroslavicích, pustině Němčice u Strachotic, Šatově, Micmanicích, Oleksovičkách, Derflicích a Ječmeništi. Tento exaktně prokázaný výčet doplníme per analogam místy, k nimž se nedochoval vceňovací operát a byly součástí linie muld táhnoucích se severně a jižně Daníže a tvoří mezery mezi vyjmenovanými katastry: Vrbovec a pustina Hnízdo. Zdejšími hodnotám vysokého hrubého výnosu vinic odpovídají i tratě na dolnorakouské straně zemské hranice, podél níž se Daníž vine: v Zwingendorfu a Groß Kadolzi to bylo nad 60, v Seefeldu nad 70 a v Hadres dokonce nad 80 zl. z jitra ročně.

Vínům z Jaroslavické pahorkatiny byla přiznávána slušná trvanlivost, jež byla termínována 30 lety. Potencionál zdejšího vinohradnictví a vinařství byl nebývalý a stál u jevu tzv. jaroslavického paradoxu. Navzdory obecnému moravskému trendu úbytku vinic v 19. století v Jaroslavicích a jejich bezprostředním okolí (Oleksovičky, Slup, Strachotice, Ječmeniště, Křídlovky, Hrádek) jejich výměra během této doby setrvala rostla (dlouho také rapidnímu úpadku odolávaly obce okolo Mikulova, nikoliv však sám Mikulov). Právě v tomto regionu dostalo vinohradnictví nebývalou dynamiku po josefínských reformách, které odstranily vrchnostenskou regulaci oboru. Vinice zde začaly růst ještě vydatněji či byly zcela nově zakládány. K takovému založení patří i samotná vinice Waldberg. Tu vysadili Strachotičtí až na přelomu 18. a 19. věku. Neplatí tedy představa, že nejlepší polohy byly vinohradníky identifikovány již ve středověku. Jistá novost vinohradů na Jaroslavicku stála jistě i za skutečností, že prvotní učenecké klasifikace vín z Moravy, resp. Znojemska počátku 19. století tento region vůbec neuváděly. Data stabilního katastru však jednoznačně vypovídají o možnostech vinic z údolí Daníže. Ony klasifikace navíc vznikaly v prostředí obchodníků vínem a učenců a vycházely z pověsti prodávaných vín. Na Znojemsku tak byly upřednostňovány vinice napojené na tamní obchodníky a nacházející se v okolí města (Šobes, Suchohrdly, Sedlešovice). Ale již v polovině 50. let 19. století se rozhořela diskuze ohledně této nepřilíh přesné metody a bylo upozorňováno na skutečnost, že právě vína ze strachotického Waldbergu se prodávají za vyšší ceny nežli Šobeské. A tak tyto dynamické polohy z Jaroslavicka začaly být uznávány obchodníky vínem a konzumenty. Proto nemůže překvapit, když začala být po roce 1859/1860 budována naprosto nová vinice na Lampelbergu v pustině Hnízdo, že velice záhy si enologická veřejnost uvědomila její potencionál a během jednoho desetiletí se stala tato trať konkurentem stagnujícího Šobesu. Na počátku 70. let 19. století tak nejvyšší ceny, za něž se vinohrady na Moravě prodávaly, vykazovaly soudní okresy Znojmo a Jaroslavice. Přes různé pokusy nebyla v 19. století na Moravě kodifikována žádná oficiální klasifikace vinic a vín. Nejuceleněji se o ni pokusil sekretář c. k. moravskoslezské zemědělské společnosti v Brně

Heinrich Caesar Weeber s týmem spolupracovníků při příležitosti V. světové výstavy ve Vídni v roce 1873. Weeber rozdělil moravská vína do tří kvalitativních tříd ve třech zeměpisných oblastech. Srovnáme-li zástupce z nejlepší I. a II. třídy s výsledky našeho zkoumání vceňovacích operátů katastru a nebudeme-li se dogmaticky pít po každé lokalitě, vidíme, že v regionu východního Slovácka (Uherskohradištska) – Weeberovy oblasti ohnivých vín a Znojemska – dle Weebera regionu vín jemných, údaje v podstatě korelují (Weeber mluví o pověsti Bzence, Blatnice, Blatničky, Polešovic, Buchlovic a Strážnice, resp. Šobesu, Suchohrdel, Sedlešovic, Strachotic, Šatova, Hnanic a Konic. Ani ve třetí, největší oblasti, kde v popředí v I. třídě stojí u Weebera Archlebov a Pavlov, nenacházíme zásadní rozpor v naší komparaci. Pověst archlebovských a pavlovských byla dozajista skvělá, avšak pro Pavlov nemáme pramenný materiál k dispozici a Archlebov sice patří k lepším polohám ve Weeberem vymezeném území, ale naše bádání charakterizovalo tento rozsáhlý region jako hlavního producenta standardního produktu bez „velkých“ vinic. A tak tedy i tato Weeberovská „oblast trpkých vín“ odpovídá svým enologickým potencionálem datům ze stabilního katastru.

Data zkoumaného katastru vypovídají o faktu, že i pověstná moravská vína se v polovině 19. století jen málo zapojovala do dálkového obchodu a pokud nebyla zkonsumována přímo v místě produkce, v tomto směru narůstal význam sklepních uliček, docházelo k nákupu obchodníky vínem především v rámci země. Excelentnost některých vinic přesto byla evidentně násobena napojením na obchod. Kromě již zmiňovaných vín z okolí Znojma či Bzence se to týká i Ivančic coby významného lokálního obchodního centra. Zde docházelo k multiplikačnímu efektu, neboť prodej vína byl spojován s prodejem vyhlášeného ivančického chřestu. Znovu se jen potvrzuje, že pokud se k vynikajícím přírodním podmínkám přidají rozvinuté obchodní struktury, což je v případě Ivančic přesným příkladem, vstupuje do povědomí takové víno jako „veliké“.

Po celé 19. století se na skutečnosti málo rozšířeného povědomí o moravských vínech mnoho nezměnilo. I bzenecký velkostatek produkující vyhlášené Bzenecké si byl vědom, že „nebylo toto známo ne příliš daleko od své užší vlasti“. A bylo zdůrazňováno, že v severních vinohradnických oblastech, kam Morava přirozeně patří, nesmírně záleží na výběru polohy a odrůdy. Jen výjimečné polohy byly už dle tehdejších enologů zárukou dosáhnutí „slavné značky vína“. A jak prokázal náš rozbor stabilního katastru zaměřený na vinohradnickou a vinařskou produkci, poskytují data této fáse komplexní materiál pro zkoumání terroir moravských vinic a vín.

Jedním z aspektů bádání o terroir na Moravě na této bázi je přirozená hierarchická povaha viničních poloh. Již jen ona nutnost výběru lokality pro vysázení révy vinné poukazuje na fakt, že některá místa jsou zkrátka nevhodná, některá méně či průměrně a některá jsou místy skvělými. A tak každá klasifikace postavená na zeměpisném původu třídí vinice nedemokraticky. Povšimněme si, jak nebývale ostře kontrastuje strážovická Stará hora se skvělým výnosem 50 zl. se sousedními podprůměrnými polohami (Dražůvky se 17, Věteřov s 18 zl. či zaniklými vinicemi v Ostrovkách). Tady je ona nadřaděnost a podřadnost vinic ukázkově zhmotněna na malé ploše bez přechodných pásem.

Historiografická analýza předestřené hierarchie moravských vinic je příspěvkem do současné enologické terroirové diskuze. Přirozeně limitujícím faktorem je proměnná společenských a hospodářských poměrů, výrobních sil a vztahů. Z pohledu společenských věd nejde ani tak o technologickou modernizaci, na níž se mnozí – s negativním pohledem – zastánci konceptu terroir upínají. Vinařská kultura se mění spolu se společensko-hospodářským vývojem. V tomto ohledu nejdramatičtější vývojem prošly od 19. století vlastnické vztahy, resp. velikostní struktura vinohradnických a vinařských hospodářství. Tradiční vcelku vyrovnaný poměr mezi malými a velkými producenty vína je od poloviny 20. století vychýlen ve prospěch velkých ploch a výrobních kapacit. A je otázkou, zda latifundia a průmyslová vinařství mohou být díky své nadměrnosti nositeli tradičních vín zeměpisného původu, zda mohou nést špičkové moravské terroiry. Už zmiňovaný hegemon značky Bzenecké z 19. století velkostatek Bzenec disponoval všehovšudy 17 ha vinic, které se rozrostly za neobvyklého boomu produkce bzeneckého šampaňského v poslední třetině století na ca 34 ha. V tomto oboru tedy nedocházelo k nadměrné koncentraci produkce. Bez ohledu na svoji kvalitu byla držba

moravských vinic roztržena mezi množství vlastníků. I excelentní vinohrady postrádaly majetkového hegemonu. Výjimkou byl velkostatkem založený a již zmíněný Lampelberg, ale i zde byli do dění zapojeni malí vinohradníci a vinaři, jimž byly 3/4 zakládané 65 jitrové vinice pronajaty po půl jitrech (ca po ¼ ha). A tak můžeme uzavřít náš exkurz do dějin moravského terroir konstatováním, že unifikujícím prvkem rozličných a hierarchicky kvalitních viničních tratí, jak je poznáváme z vceňovacích operátů stabilního katastru, byla rodinná hospodářská minifundia.

4 K typologii vinařských staveb – sklepů a lisoven

V dnešní době není jednoduché určit jednoznačnou typologii vinohradnických staveb, i když se o to již v minulosti pokusil Václav Frolec (1966, 1974 a 1984), či nověji Věra Kovářů a Jitka Matuszková (2004). Zatím nejpřesnější typologii vinohradnických staveb představil Martin Markel (2013), který kromě samotné podoby vinohradnického objektu zohlednil také dobu vzniku a historické souvislosti. Ve své typologii se tak nejvíce přiblížil skutečnosti, že na podobě samotného vinohradnického objektu či celkově souboru těchto staveb, dnes nejčastěji shromážděných do vinohradnických areálů, které nazýváme také sklepními uličkami, rozhodovalo hned několik faktorů. Těmi byla místní stavební tradice, a proto často hovoříme u drobných vinohradnických staveb jako o dokladech lidové architektury, přírodní podmínky, kde se dané objekty nacházely, ale také sociální statut majitelů - stavitelů těchto objektů a v neposlední řadě také doba vzniku, která se mohla projevit na stylové podobě.

Za nejstarší dochované objekty vinohradnické povahy před rokem 1600 považujeme přirozeně lisovny a sklepy, které byly součástí již středověkých měšťanských domů, jejichž majitelé se již před třicetiletou válkou pěstováním révy a výrobou vína zabývali, či panské, církevní a vrchnostenské objekty, které sloužily například jako lisovny nebo desátkové sklepy. Zde byly také nejdříve k dispozici potřebné finanční prostředky i možnosti postavit si v bezprostřední blízkosti vinohradních hor lisovny s vinnými sklepy. Také tyto objekty nejčastěji jejich majitelé vybavují v patře i jednoduchým krátkodobým obydlím pro měšťana – majitele vinice nebo vincoura, tedy správce této vinice. Příkladem tohoto typu sklepů jsou např. vinohradnické objekty v Mařaticích u Uherského Hradiště, patrové lisovny v Pavlově na Mikulovsku, objekty vinohradnického charakteru ve Valticích, Mikulově, Hustopečích, Židlochovicích či jinde. Díky obchodu s vínem mohly tyto objekty být postaveny také židovskými majiteli vinice.

Dalším typem vinohradnických sklepů jsou ty, které vznikali přirozenou potřebou uchovávat zemědělské produkty v kopaných či stavěných sklepech. Byly pro svůj specifický charakter i náročnou stavbu a potřebu na prostor umístěny mimo základní hospodářství např. v úvozových cestách či v místech, kde stavbu těchto objektů umožňoval přirozeně svažité terén. Je pravděpodobné, že postupně se nejdříve menší kopané sklepy rozšiřovaly a upravovaly dle specializace právě na zrání vína. K těmto sklepům, které byly nejdříve uzavřeny jen vstupním portálem, postupně byly přistavovány i lisovny a v další vývojové části mohly být tyto lisovny vybaveny i patrovými sýpkami, aby bylo objektu využito co nejvíce a nejlépe. Výslednou podobou těchto objektů je tedy v místech tzv. primární vinohradnické oblasti vinohradnický objekt s poměrně velkou sklepní částí určenou pro zrání i většího množství vína, prostorná lisovna, která může být podzemní či nadzemní a nad ní v patře další prostory, které sloužily k uchování dalších zemědělských produktů ve funkci sýpky apod. Tyto objekty je možné datovat vznikem především po třicetileté válce tedy od poloviny 17. století.

Vhodné polohy ke stavbě v blízkosti vinohradní hory začaly brzy využívat i další hospodáři a tak se postupně vytvářela linie těchto staveb volně rozestavěných či k sobě semknutých.

Posledním typem vinohradnických objektů jsou ty, které byly stavěny již s jasným zaměřením na vinařskou činnost i v místech, kde došlo k rozvoji nebo obnově vinohradnictví především v 18. století. Staviteli těchto zemědělských objektů byli nejčastěji selští hospodáři, kteří využili možnosti nejen hospodařit na uvolněných viničních tratích či zakládat si vinice nové, ale také podnětu ze strany jednotného vinohradnického řádu, který v roce 1784 vydal Josef II. Toto zřízení zrušilo všechny již zkolonizované přežívající často již jen formální viniční řády předcházejících staletí a zavedlo jednotný pořádek, který mimo jiné umožňoval hospodářům svobodně prodávat své víno tzv. „pod víchem“ a plně rozvinout své možnosti i schopnosti. A právě z tohoto období konce 18. a počátku 19. století se nám dochovalo nejvíce dnes historických objektů vinohradní povahy. Je v nich vždy patrný především odraz místní stavební kultury. Můžeme u nich sledovat ale i náznaky snahy o vyšší stavební styl použitím barokizujících fasád nebo historizujících slohů. Tato snaha o záměrné krášení do té doby čistě technických zemědělských objektů se plně rozvinula na konci 19. století, kdy se již listovny se sklepy staly plně reprezentativními objekty pro svého majitele – hospodáře – vinaře. Po I. světové válce se vinařstvím začalo zabývat stále více drobných hospodářů, kteří kromě možnosti prodeje svého vína pěstovali révu a vyráběli si víno především pro svou osobní potřebu či potřebu širší rodiny. Ve druhé pol. 20. století pak mnoho těchto drobných vinohradníků buď pěstuje révu v rámci svých zahrad či záhumenků a sklep na víno si budují v rámci svého domu, nebo staví menší objekty v rámci svých stavebních i finančních možností v jednotlivých sklepních areálech. Stále větší finanční možnosti rodiny vinaře či peníze z neoficiálního prodeje jeho vína umožňují budovat nad listovny sklepy opět dočasné ubytování menšího rozsahu určeného především pro hosty vinaře. Od konce 20. století pak s celkovou změnou politického i ekonomického systému došlo často k plnému využití potenciálu těchto staveb. Bez návaznosti na předchozí stavební tradici daného místa tak vzniká podoba jednotlivých objektů či celých souborů objektů, která však často zcela devastuje původní jednotnost, je spíše přehlídkou nevkusů a velikášství. Teprve v poslední době je možné opět sledovat určitý návrat k tradici, snaze o respektování nepsaných pravidel i podřízení se vkusu hostů a návštěvníků, kteří přijíždí do obcí s vinohradnickou tradicí a vytváří tak nemalý ekonomický tlak na další podobu objektů spojených s vinohradnictvím u nás. Zde již ale drobné vinohradnické stavby nemají své místo a spíše se jedná o penziony, hotely či jiné objekty s velkou ubytovací kapacitou spojené s rozsáhlými reprezentativními sklepními prostory.

Shrnutí:

Několikasetletý historický vinohradnický vývoj vytvořil nejen hned několik typů vinohradnických staveb, ale místní kulturní i stavební tradice, přírodní podmínky a další vlivy vytvořily pestrou paletu vinohradnických staveb po celé jižní Moravě. Tradiční stavební tradice však na jedné straně dokázala vytvořit pestrou škálu variant vinohradnických staveb, na druhé straně však ověřené stavební postupy zachovávala a tak bylo možné říci, že jednotlivé vinohradnické oblasti se sice od sebe liší, nicméně v daném místě zachovávají stavební jednotu. Teprve 2. polovina 20. století s relativně volnými stavebními možnostmi a rozsáhlou škálou stavebních materiálů a především vývoj vinařství po roce 2000 směřující stále intenzivněji na vinařskou turistiku se všemi jejími nároky naplňujícími především k pohodlí a spokojenosti návštěvníků, znamenal v mnoha případech konec tradiční stavební kultury vinohradnických listoven. Za nejjednodušší vinohradnické objekty jsou považovány nejrůznější improvizované přístřešky, které si vinaři, najatí dělníci ve vinohradech nebo strážci vinohradů budovali jako úkryt před nepřízní nebo náhlou změnou počasí. Vzhledem k tomu, že často na

vinohrady navazovaly také další pozemky zemědělsky obdělávané, sady apod., budovali si vinohradníci v jihomoravských vinařských obcích nejčastěji ve frejdech, tedy volném prostoru mezi vinohrady a přístupovou cestou nejdříve zahloubené sklepy s krytou vstupní částí, nad kterou později budovaly i objekty lisoven. Podoba těchto lisoven pak nejvíce odráží místní tradiční stavební kulturu, ale podřizuje se i místním stavebním možnostem. Tedy stavebnímu materiálu, samotné hmotě objektu - tedy především šířce, která byla závislá na vlastní šířce viniční tratě. Vzhled lisoven pak mohl přebírat prvky vyšší stavební kultury v místech, kde se i běžní hospodáři setkávali s vyšší stavební kulturou např. šlechtických či církevních reprezentativních sídel apod. Barokní vlivy v 18. století či i pozdější historizující slohy 19. století se tak mohou objevovat na portálech i vlastním řešení lisoven či portálů sklepů. U lisoven mohlo dojít také k využití střešních prostor ke skladování sena či slámy, popř. dalších zemědělských produktů. Vlastní kapitolou jsou pak vinné sklepy měšťanů ve městech nebo přímo vinařské domy, které sloužily nejen ke zpracování hroznů a zrání vína ve sklepech, ale zároveň fungovaly jako místo prodeje vína v suterénu či přízemí, popř. v mázhausu měšťanského domu. Vrchní patra domu pak obýval měšťan se svou rodinou. Dalším typem měšťanského vinohradnického objektu je lisovna s obytným patrem, které mohlo sloužit buď přímo vlastníku vinice nebo jím najatému vincouroví, tedy správci vinohradů a jeho rodině. Tento typ viniční stavby je znám především z Pavlova na Mikulovsku.

Závěrem lze říci, že samotné umístění vinohradnických objektů může dále odkazovat na různorodou stavební tradici. Vinohradnické objekty totiž nemusely nutně vznikat pouze na úbočí vinohradnických hor a tratí v místech tzv. frejdů, kde vytvářely roztroušenou zástavbu pestřích stavebních typů - samostatných sklepů s krytou šíjí, sklepů s lisovnou či sklepů s nadzemní lisovnou a využitelnou půdou pro uskladnění dalších zemědělských produktů apod. V mnoha případech byly první vinohradnické objekty selských hospodářů umístěny na okraji vesnice směrem k vinohradům. Zároveň mimo vlastní hospodářskou jednotku každého hospodáře, zároveň však v takové vzdálenosti, aby každý hospodář mohl mít kontrolu nad svým vinným sklepem i jeho obsahem. Zajímavá je také samotná pestrost stavebních typů vinohradnických objektů. V jejich rozvinutosti se odráží nejen historický význam dané lokality, ale i tradiční stavitelství či vyšší stavební kultura. Stavitelé vinohradnických a vinařských objektů tak v mnoha případech vytvářeli v daném místě určitý převládající typ objektu, který byl následně užíván. V průběhu 20. století pak byly nejprve tyto rozdíly smazány snahou o přestavbu v rámci proměny vkusu vinařů či snahou demonstrovat určitý vinařský statut. Po roce 2000 však byla většina sklepních areálů znehodnocena výstavbou rodinných vinařských podniků, které svými provozními i bytovacími nároky zcela zastínily původní stavební odkaz. Tolik obdivovaná a turisticky vyhledávaná stavební jednota známá např. u Pižů v Petrově, bůd ve Vlčnově apod. se vyskytovala i na jiných lokalitách. Dnes je však nenávratně ztracena.

3 Vinařské lisy na Moravě

Rozměrné vinařské dřevěné lisy, které se začínají v lisovnách jednotlivých vinohradníků ve větší míře objevovat koncem 17. století svědčí jednoznačně o technologické proměně a inovaci vinohradnictví v našich zemích v tomto období, nástupem nových odrůd révy vinné - především Veltlínu s větší úrodností i se snahou maximalizovat výlisnost a užitnost vinohradů. Lisovny - preshausy jsou do té doby v období před třicetiletou válkou záležitostí panského či církevního kapitálu. Jsou sice uváděny v jednotlivých písemných pramenech, ale jejich počet byl minimální. Je možné také předpokládat, že se v těchto panských lisovnách nejdříve vyskytoval typ kládových lisů. Tento typ vinařského zařízení ve zmenšené podobě se dále udržel především na Znojemsku a v sousedních oblastech Weinviertelu. Ve zbývajících částech vinorodé Moravy se postupně rozšířil typ vřetenového lisu. Díky datacím na většině těchto zařízení je možné sledovat postupné rozšiřování této technologické inovace, kterou si mohl dovolit pouze úspěšný hospodář vzhledem k obrovským finančním nákladům spojeným s pořízením dřevěného lisu. Ostatní hospodáři pak zůstávali u původního šlapání nebo tlačení hroznů, popř. využívali sestaveného pořadníku u hospodářů s lisem nebo v panských lisovnách. Za nejstarší zobrazení

kládového lisu je pokládána ilustrace z gruntovní knihy Uherského Brodu z roku 1582. Jednoduchý princip lisování moštu za pomoci těžké klády byl umocněn kamenným závažím. Kládový lis byl sice svým jednoduchým principem i k lisování hroznů šetrnější, nicméně rozměrné zařízení mělo daleko větší nároky na prostor lisovny než mnohem menší vřetenové lisy, které se začaly rozšiřovat ve 2. polovině 18. století. U vřetenového lisu pak byl tlak na rmut vyvíjen pomocí postupného utahování dřevěného šroubu v masivní rámové konstrukci. K maximálnímu dotažení a vyvinutí tlaku bylo užíváno nejen dlouhých sochorů, ale i rumpálů, které pomáhaly utažení svislého šroubu. A zatímco u kládového lisu se vlastní vahou klády se závažím mohlo docílit postupného lisování, u vřetenového lisu musel hospodář neustále lis dotahovat.

Ještě v průběhu 19. století si dřevěné lisy postupně pořizovali jednotliví vinaři. Od 20. století je však ve velké míře začaly nahrazovat mnohem menší železné lisy. Mohutné dřevěné ve své době velmi nákladné vinařské zařízení tak ztrácelo své využití a postupně se stávalo spíše dokladem starobylosti a slávy předchozích vinařských generací. O významu, který byl lisům ve své době přikládán, svědčí mimo jiné nejen samotná častá datace na lisu, ale i další výzdoba - iniciály nebo celé jméno hospodáře, uvedení jména řemeslníka, který lis zhotovil, výzdobné ochranné motivy, christogramy či jiné pamětní nápisy a výzdoba. Ve velké míře se pak liší i výzdoba lisů ve Znojenské, Mikulovské a Valtické oblasti u německy mluvícího obyvatelstva zvláště ve velmi detailní a pečlivé řezbářské výzdobě celého lisu, klády i celé rámové konstrukce. Naproti tomu lisy ve zbývajících moravských oblastech se vyznačují spíše mohutnou konstrukcí a pouze základní výzdobou. Kvalitní řemeslné i materiálové provedení lisů jim určovalo velkou dlouhověkost i užitnou hodnotu. Mnohé však především po 2. světové válce se sociální proměnou venkova a ztráty vinařské kontinuity či přímo vysídlením německy mluvícího obyvatelstva z příhraničních vinorodých oblastí byly odsouzeny k zániku. Ztráta vztahu ke vlastnímu hospodářství, ale i symbolům předchozích generací, za které bylo možné považovat i dřevěné lisy z 18. a 19. století, bylo pro mnohé lisy bohužel osudným. Jen některým se podařilo shodou šťastných náhod a okolností přežít do dnešních dnů, aby se z nich opět staly symboly ve velké míře opečovávané, vystavované a prezentované v jednotlivých vinařstvích jako doklad výjimečnosti a starobylosti daného místa.

Samotný popis a typologizace jednotlivých lisů i jejich částí byl vyčerpávajícím způsobem proveden Václavem Frolcem. Historické dřevěné lisy se však mezitím staly ceněným prestižním dokladem starobylosti daného místa a jejich hodnota se významně proměnila. Tomu nasvědčuje i vysoká cena těchto dnes již prakticky nefunkčních předmětů v okamžiku kdy se výjimečně objeví v nabídce na některém prodejním internetovém portálu. Díky tomu docházelo a ještě dnes výjimečně dochází k transferu těchto lisů v lepším případě do muzejních sbírek či do vnitřních objektů jednotlivých vinařství, v horším případě na veřejné prostranství, kde jsou tyto dřevěné lisy bohužel odsouzeny k rychlému zániku během několika málo let. Proměnila se tedy nejen funkce těchto lisů, ale v průběhu 50. let od výzkumů Václava Frolce a Jana Petráka vnímání jejich hodnoty. Přirozený transfer těchto lisů v minulosti je ojediněle doložen např. v rámci jedné lokality mezi hospodáři - vinaři možným dědictvím či odkoupením. V současnosti však došlo v mnoha případech k přesunu těchto lisů i mimo lisovny i o několik desítek či stovek kilometrů. Tímto způsobem se ocitly vinařské lisy z oblastí Weinviertlu např. na návších obcí Slovácka (např. v Mutěnicích) či jinde (Lednice). Výjimečnost historických vinařských lisů umocňuje skutečnost, že jsou v mnoha případech zdobené řezbou, ale i datované a označené iniciálami tvůrce, ale především původního hospodáře. U takto rozměrných předmětů však šlo o vědomé zachování určitého vzkazu budoucím generacím. Díky tomu tedy je možné sledovat, dnes již bohužel i s ohledem na počet zachovalých lisů v jednotlivých vinařských obcích, že k pořizování lisů nedocházelo v krátkém časovém horizontu, ale naopak velmi zvolna a postupně v průběhu několika desítek let. Znamená to tedy, že takto finančně náročné technické zařízení si mohli dovolit pořídit u specializovaných a velmi zručných tesařů jen určití hospodáři. U ostatních tedy docházelo dále ke zpracování hroznů původními metodami např. stloukání nebo šlapání hroznů, popř. se museli s hospodářem - vinařem, který lis vlastnil za úplatu domluvit na postupném zpracování i vlastních hroznů. V případě zachování více lisů v jedné lokalitě je možné v daném případě takto sledovat i určitý vinařský rozvoj daného místa. Oproti

vinohradnickým stavbám, u nichž lze datum vzniku stanovovat jen přibližně, je uvedený letopočet na dřevěném lisu jednoznačnou směrodatnou datací a dokladem ekonomického růstu dané vinařské lokality. Z výzkumů Václava Frolce je patrný určitý záměr dle typů lisů - kládových nebo vřetenových, lokalizovat oblasti výskytu těchto dvou technologicky rozdílných lisů. Obecně však lze pouze doložit, že na území jižní Moravy se většinou vyskytovaly vřetenové lisy vyznačující se navíc na Slovácku velmi masivní konstrukcí. Pouze na Znojemsku vlivem intenzivního kontaktu s nedalekým Weinviertlem se zde u německy mluvícího obyvatelstva využívaly lisy kládové často s mnohem subtilnější rámovou konstrukcí. Ojedinelý výskyt kládových lisů např. v Brně, Mikulově, Divák nebo ikonograficky doložený z Uherského Brodu jsou výjimečnými příklady pořízení tohoto typu lisu šlechtou či církevní správou. Výzdoba vinařských lisů v Rakousku a tedy i ve Znojenské oblasti se vyznačuje mnohem větší zdobností a řezbářskou invencí. Rámová konstrukce je v mnoha případech konstrukčně složitější. Oproti tomu vřetenové lisy v ostatních oblastech jižní Moravy a především Slovácka se vyznačují jednodušší, ale robustnější konstrukcí. U mnohých byl také časem původní dřevěný šroub, jehož výroba byla obzvláště řemeslně náročná, nahrazen železným vřetenem. Ke konci 19. století docházelo i k výrobě menších lisů s jednoduchou konstrukcí a železným vřetenem, které svým typem vychází z rámové konstrukce vřetenových lisů. U drobných vinařů v průběhu 20. století pak byly tyto lisy nahrazeny malými lisy s železnou vanou a středovým trnem, na kterém se nacházela utahovací hlavice v pozdější době s kladkozápadkovým systémem. U vinařů s větší produkcí se pak samozřejmě vyskytovaly i další typy lisů dle finančních možností každého hospodáře.

Seznam použité primární literatury

- BÍLÝ, Jiří, 2003. *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*. Olomouc, s. 154-176.
- BLÁHA, Josef, Katastr viničních tratí na Moravě a v Čechách. Brno 1948.
- BLICKLE, Peter, Von der Leibeigenschaft zu den Menschenrechten. Eine Geschichte der Freiheit in Deutschland. München 2003
- ČEPIČKA, Jaromír a kol., Rajonizace vinohradnictví v okrese Znojmo a Břeclav. B. m. v. 2000.
- DION, Roger: *Historie de la vigne et du vin en France: des origines au XIXe siècle*. Paris 1959.
- DOROVSKÝ, Ivan – FROLCOVÁ, Věra – NEKUDA, Vladimír: *Vědecký odkaz Václava Frolce (1932-1992)*. Brno 1995.
- DRÁBIKOVÁ, Ema: *Člověkvo vinici*. Bratislava 1989.
- GARCIA, Jean-Pierre – LABBÉ, Thomas: *Diversité naturelle ou diversité culturelle des terroirs viticoles en Bourgogne*. Actes des rencontres du Clos Vougeot, 2011, s. 107-118.
- GOETHE, Hermann, Handbuch der Ampelographie. Berlin 1887, s. 86.
- HAASE, Johann, Ueber den Weinbau im Znaimer und Joslowitzer Gerichtsbezirke in Mähren. Znaim 1873.
- HEYMANN-LÖWENSTEIN, Reinhard, Terroir. Weinkultur und Weingenuss in einer globalen Welt. Stuttgart 2009.
- HOHENBRUCK, Arthur von, Die Weinproduktion in Oesterreich. Wien 1873, s. 171.
- HRUBALA, Martin: *Vinohradnické lisy v Malokarpatskej oblasti*. Pezinok: Malokarpatské múzeum, 2010.
- FRANCE, Benoît, Velký atlas francouzských vinogradů. Olomouc 2011, s. 12-15.
- FROLEC, Václav: *Vinohradnické stavby na Slovácku*. Uherské Hradiště 1966.
- FROLEC, Václav – PETRÁK, Jan: Vinařské lisy na Moravě. Český lid 54, 1967, s. 31-49.
- FROLEC, Václav – KRAUS, Vilém – POŠVÁŘ, Jaroslav – PUBAL, Václav – VÁVRA, Miloslav – VERMOUZEK, Rostislav - ZEMEK, Metoděj – VIGNATIOVÁ, Jana – ZIMÁKOVÁ, Alena, *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*. Brno 1973.
- FROLEC, Václav: *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno 1974.

- FROLEC, Václav, Jihomoravské vinohradnictví. Tradice a současnost. Brno 1984; Dějiny vinařství na Moravě. Sborník příspěvků z konference, uspořádané ve dnech 16. – 17. září 2005 ve Slavkově u Brna. Brno 2005.
- KAHOUNOVÁ, Ema: Ludové vinohradnické stavby a lisy. Bratislava 1969;
- KAHOUNOVÁ, Ema: *Vinohradnictvo v Skalici*. Slovák 7, 1965, s. 66–81.
- PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury 1/II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1995, s. 674–675.
- KILIÁN, Jan, 2009. Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku, sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 2.-4. dubna 2008. Mělník 2009.
- KLVAŇA, Josef: *Slovácké vinné budy*. Český lid 22, 1913, s. 68.
- KLVAŇA, Josef: *Vinařství*. In: NIEDERLE, Lubor (red.): *Moravské Slovensko I.*, Praha 1918, s. 322–339.
- KLVAŇA, Josef: *Vinohrady na Slovensku moravském*. Národopisný sborník Československý 2, 1898, sv. 3, s. 69–80
- KRAUS, Vilém, Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín. In: Dějiny vinařství na Moravě. Sborník příspěvků z konference, uspořádané ve dnech 16. až 17. září 2005 ve Slavkově u Brna. Brno 2005, s. 7.
- LANDSTEINER, Erich, Weinbau und Gesellschaft in Ostmitteleuropa, dargestellt am Beispiel Niederösterreichs (16. bis 18. Jahrhundert). Frühneuzeit-Info 3 (1992) H1, 31-44
- LANDSTEINER, Erich, Muskateller vulgo Veltliner – Wie der (Grüne) Veltliner zu seinem Namen kam und warum er nicht erst im 18. Jahrhundert nach Niederösterreich importiert worden sein kann. *Vinaria* 8/2008, s. 44-47.
- MARKEL, Martin: Počátky klasifikace vín a organizace trhu vínem na Znojemsku v 19. století (aneb k hospodářské politice na Moravě). In: *Historik na Moravě*, Eds. Ambrožová, H. – Chocholáč, B. – Jan, L. - Pumpr, P. Brno 2009, s. 341-349; TÝŽ, VOC jako návrat k tradiční nomenklatuře a klasifikaci moravských vín. In: *Apelace 12*. Sborník z odborné vinařské konference s mezinárodní účastí. Velké Bílovice 2012, s. 24-27.
- MONTANARI, Massimo, *Gusti del Medioevo. I prodotti, la cucina, la tavola*. Roma-Bari 2012, s. 155-156.
- MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, obcí okresů Znojmo, Brno, Uherské Hradiště, Hodonín a Břeclav.
- NIEDERLE, Lubor: *Slovenská vinná buda*. In: *Národopisná výstava Československá*. Praha [1897], s. 106–107.
- NÖLA Sankt Pölten, fond Franziszeischer Kataster, Hadres, k. 227, Seefeld k. 633, Groß Kadolz k. 199 a Zwingendorf k. 803. Weinbaus. Brno 2014, s. 99-110.
- MATUSZKOVÁ, Jitka a Věra KOVÁŘŮ, 2004. *Vinohradnické stavby na Moravě: Viticultural buildings of Moravia*. Brno: ERA Group. ISBN 80-7366-001-6.
- PAVLOUŠEK, Pavel, *Encyklopedie révy vinné*. Brno 2007, s. 301.
- RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, František, Tereziánský katastr moravský (Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy). Praha 1962.
- RÖSENER, Werner, *Bauer im Mittelalter*. München 1991, s. 228-240.
- SCRUTON, Roger, *Piju, tedy jsem. Filosofův průvodce vínem*. Brno 2015, s. 20.
- SMUTNÁ, Kateřina a kol.: *K dějinám a současnosti moravského vinařství*. Výběrová bibliografie z knižních fondů jihomoravských archivů. Brno 2004.
- SMUTNÁ, Kateřina a kol.: *Prameny k dějinám vinařství na Moravě*. Tématický soupis z archivních fondů Moravského zemského archivu v Brně, Státních okresních archivů Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, Břeclav se sídlem v Mikulově, Hodonín, Uherské Hradiště, Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, Znojmo a Archivu města Brna. Brno 2004.
- SMUTNÁ, Kateřina a kol.: *Prameny k dějinám vinařství na Moravě: tematický soupis z archivních fondů Moravského zemského archivu v Brně, Státních okresních archivů Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, Břeclav se sídlem v Mikulově, Hodonín, Uherské Hradiště, Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, Znojmo a Archivu města Brna*. Brno 2004.

- SNOPEK, Lukáš, 2012. Vinařovo slovo zní. Víno a vinařství v českých zemích po roce 1800, sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 5. a 6. května 2010. Mělník.
- STUMMER, Albert, Die besondere Lebensgemeinschaft des südmährischen Weinbaugebietes. Natur und Heimat (Sudetendeutsche Vierteljahrschrift für Pflanzen- und Tierkunde). 3 Jg. (1932), Heft 3, s. 72.
- STUMMER, Albert, Abgrenzung des Weinbaugebietes. Der Winzer 10. 7. 1935, 1. Jg., Nr. 7, s. 70-71.
- ŠIMÁČEK, Josef: *Vinařství. Hospodářství viničné a sklepní*. Praha 1888.
- ŠTARHA, Ivan: *Historie vinařství na Moravě – Pohled do archivních pramenů*. Brno 2004.
- VERMOUZEK, Rostislav – ŠIK, Augustin, Těšany. Od nejstarších pramenů k socialistickému dnešku. Brno 1975, s. 145-146.
- ZEMEK, Metoděj a kol.: *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje na Moravě a v Čechách od minulosti do současnosti*. Brno 1973, s. 136-152.
- ZUKRIEGL, Hans, Ich träum von einem Weinstock. Eine Enzyklopädie des Weinbaues in Südmähren. Wien o. J., s. 259-263.

PŘÍLOHY

Vřetenový lis (přes) - Jaroslavice

Vřetenový lis (přes) Mikulčice - Těšické budy

Kládový lis - Havraníky

Vřetenový lis - Bořetice

Vřetenový lis - Kobylí

